

Лекція 1: Олімпійські ігри Древньої Греції. Відродження Олімпійського руху

План:

1. Олімпійські ігри Древньої Греції.
2. Відродження Олімпійського руху.
3. Джерела виникнення спорту у Стародавній Греції.
4. Спортивні споруди у Стародавній Греції.
5. Зародження давньогрецьких Олімпійських ігор.
6. Олімпійські ігри й інші давньогрецькі змагання.
7. Організація і програми Олімпійських ігор стародавності.
8. Участь у змаганнях, визначення і вшановування переможців.
9. Підготовка атлетів до Олімпійських ігор у Стародавній Греції.

Олімпійські ігри Стародавньої Греції, на перший погляд, виглядають як змагання атлетів, що боролися за славу та оливковий вінок, але за цим фасадом ховається складний синтез релігії, політики, філософії та соціальної організації. Їхнє відродження в XIX столітті не було простою ностальгією за античністю — це була спроба створити глобальний інструмент для діалогу між народами в епоху імперіалізму та соціальних конфліктів. Для розуміння сучасного олімпійського руху необхідно звернутися до його коренів: дослідити, як у Стародавній Греції спорт ставав частиною культурної ідентичності, як організовувалися змагання, як готувалися атлети та які ідеї лежали в основі цього феномену. Лише через призму минулого можна критично оцінити сучасні виклики — від комерціалізації до політизації спорту.

Джерела виникнення спорту в Греції сягають глибин релігійних практик, військових потреб та філософських концепцій. Змагання спочатку були ритуалами, присвяченими богам: Олімпія, святилище Зевса, стало місцем, де людська майстерність перетворювалася на піднесення до божественного. Павсаній у своїй «Перієгесі» згадує міф про Геракла, який після перемоги над Елідським царем Авгієм започаткував ігри, вимірявши довжину стадіону 600 своїх кроків. Цей міф підкреслював сакральну природу змагань, де кожен рух атлета був частиною священного обряду. Однак спорт був і практичним інструментом: у Спарті система *агоге* готувала воїнів через жорсткі тренування в боротьбі та метанні списа, а в Афінах закон Солона зобов'язував громадян тренуватися в гімнасіях для захисту полісу. Філософський вимір відкривав ще один шар — Платон у діалозі «Закони» стверджував, що справжнє виховання поєднує *гімнастику* (фізичну підготовку) та *музику* (духовний розвиток), оскільки лише гармонія тіла та душі формує *калокагатію* — ідеал громадянина.

Таким чином, спорт ставав містом між священним і світським, між індивідуальною славою та колективною безпекою.

Спортивна інфраструктура Стародавньої Греції відображала цю двоїстість. Стадіон у Олімпії, збудований у VI столітті до н.е., мав довжину 192 метри — священний розмір, започаткований Гераклом. Його насипні трибуни, де навіть аристократи сиділи на землі, символізували тимчасову рівність учасників під час ігор. Гімнасії, як-от Академія в Афінах, були не лише майданчиками для тренувань, але й осередками інтелектуального життя: саме там Платон заснував свою філософську школу, а атлети після занять обговорювали ідеї справедливості та влади. Храмний комплекс Алтіс у Олімпії об'єднував стадіон, храм Зевса зі знаменитою статуєю Фідія та гіпнодром для перегонів колісниць — це архітектурне поєднання підкреслювало, що спорт, мистецтво та релігія були нерозривні. Навіть сучасні олімпійські арени, з їхнім акцентом на символіку та функціональність, спадкують цю давню традицію, де будівлі розповідають історії.

Зародження Олімпійських ігор традиційно датують 776 роком до н.е. — це перша фіксована дата в грецькій історії, записана Евагором Елідським. Проте археологічні розкопки свідчать, що ритуальні змагання відбувалися тут ще раніше, у VIII столітті до н.е. Їхня поява була пов'язана з політичною потребою: після темних віків Гомера (XII–VIII ст. до н.е.) Греція переживала розквіт полісів, які часто ворогували між собою. Ігри стали механізмом консолідації — через інститут священного перемир'я (*екехеїрія*), яке забороняло війни на час змагань. Це дозволяло атлетам з різних грецьких держав безпечно долати шлях до Олімпії. Однак така ідея панеллінізму мала свої обмеження: у змаганнях не брали участь жінки (за винятком жриць Деметри) та «варвари», що підкреслювало ексклюзивність грецької цивілізації. Навіть порушення перемир'я мало наслідки — Фулідід описує, як у 420 р. до н.е. спартанців було виключено з ігор за напад на фокейське місто, а їхніх атлетів змусили заплатити штраф. Таким чином, ігри були не просто святом спорту, а політичним інструментом, де правила затверджували соціальні ієрархії.

Програма ігор поступово розширювалася: спочатку єдиним змаганням був спринт на один стадій (192 м), але до V століття до н.е. додалися *діаулос* (подвійний стадій), *доліхос* (довгий біг на 24 стадії), п'ятиборство та конні перегони. Особливий престиж мав марафонський біг, хоча він з'явився лише в сучасній версії — у стародавності легенда про Фідіппіда, який пробіг від Марафону до Афін, була частиною іншого історичного контексту. Організацією ігор керували *геланодики* — судді з Еліди, які носили пурпурові мантиї та мали

право штрафувати порушників. Напередодні змагань атлети складали присягу перед статуєю Зевса-Панеллінія, торкаючись внутрішньої частини стегна, а їхні тренери приносили в жертву свиней. Ці ритуали нагадували, що перемога (*ніке*) була благословенням богів, а не лише результатом людських зусиль.

Підготовка до ігор була строгим процесом, що поєднував фізичні, дієтологічні та моральні аспекти. Атлети проходили десятимісячну підготовку під наглядом *пайдрібів* (тренерів), які відпрацьовували техніку метання диска (вагою 6–7 кг) або стрибків у довжину з гантелями. Дієта відрізнялася від полісу до полісу: спартанці відмовлялися від м'яса, віддаючи перевагу сирій та інжиру, а афіняни вважали м'ясо джерелом сили. Аскеза була обов'язковою — атлетам заборонялося споживати алкоголь, мати статеві стосунки та навіть приймати ванни перед змаганнями. Ця система виховувала дисципліну, яка була частиною концепції *арете* — «доблесті», що охоплювала не лише фізичну міць, але й моральну цілісність.

Найвищою нагородою для переможця був оливковий вінок (*котіно*), зрізаний спеціальним ножем з дерев, посаджених самим Гераклом. Але справжня винагорода — слава (*клеос*) — тривала довше за життя. Переможців зустрічали в рідному місті як героїв: їхні імена вписували в офіційні хроніки, а поети, як Піндар, складали на їхню честь олімпійські оди. Наприклад, перемога Кроїтаса з Сікіону у боротьбі 588 р. до н.е. принесла його батьківщині звільнення від податків на 10 років. У Греції навіть створювали статуї переможців у храмах, що було винятковою честю — зазвичай такі пам'ятники ставили лише богам або воєначальникам. Однак ця система мала і темну сторону: поразка вважалася ганьбою, а деякі атлети йшли на підробку результатів. Плутарх у «Порівняльних життєписях» розповідає про спартанця, який підкупив суддів, але був розкритий і засуджений до смерті.

Відродження Олімпійського руху в XIX столітті мало зв'язок із цією античною спадщиною, але його ідеологія була інструментом сучасності. Археологічні розкопки в Олімпії у 1875–1881 роках, де було знайдено храм Зевса та стадіон, викликали європейський інтерес до античності. Французький педагог П'єр де Кубертен, натхненний ідеями Віктора Гюго про «мир через спорт», організував у 1894 році Конгрес у Сорбонні, де було прийнято рішення про відродження ігор. Він свідомо запозичив античні символи — олімпійський вогонь, присягу атлетів — але наповнив їх новим змістом, орієнтованим на міжнародну солідарність. Перші сучасні ігри 1896 року в Афінах, де зібралися 241 атлет з 14 країн, стали компромісом між романтизмом (повернення до грецьких коренів) та реалізмом (необхідність фінансування). Кубертен, однак,

зміг перетворити античний ідеал на глобальний інститут, де спорт став мовою діалогу між цивілізаціями.

Сучасний олімпійський рух, попри комерціалізацію та політизацію, зберігає сліди своєї давньогрецької спадщини. Ритуал запалення олімпійського вогню в Олімпії, де жриці в стародавніх хітонах здійснюють жертвоприношення Зевсу, — це пряме посилення на античні практики. Але сьогоднішні ігри також відкривають нові горизонти: включення жінок, параолімпійців, екологічних ініціатив показує, що ідеал *арете* еволюціонує. Критичне осмислення цієї історії дозволяє уникнути романтизації минулого — давньогрецькі ігри були елітарними та не демократичними, а сучасні часто залежать від капіталу. Проте сама ідея, що спорт може стати мостом між народами, залишається живою. Для майбутніх дослідників це означає постійний баланс між повагою до традиції та сміливістю змін.

Питання для самоперевірки

1. Проаналізуйте, як релігійні, військові та філософські аспекти взаємодіяли у формуванні спорту в Стародавній Греції. Наведіть конкретні приклади з лекції, що ілюструють цей синтез.

2. Порівняйте архітектурні особливості давньогрецьких споруд (стадіон у Олімпії, гімнасія «Академія») з сучасними олімпійськими аренами. Як архітектура відображає культурні цінності кожної епохи?

3. Чи можна вважати Олімпійські ігри Стародавньої Греції інструментом політичної консолідації? Обґрунтуйте свою думку, посилаючись на інститут священного перемир'я (екехеїрія) та випадки його порушення (наприклад, санкції проти Спарти).

4. Розкрийте роль ритуалів (присяга атлетів, жертвоприношення) у легітимізації Олімпійських ігор. Як ці практики впливали на сприйняття змагань як «сакрального простору»?

5. Поясніть, чому принцип аматорства, закладений Кубертенем у 1894 р., виявився нездійсненим у сучасному олімпійському русі. Чи існував подібний принцип у Стародавній Греції?

6. Оцініть роль П'єра де Кубертена як «культурного перекладача», що адаптував античні ідеали до реалій XIX століття. Які компроміси він змушений був прийняти (наприклад, вибір Афін 1896 р. замість Паризької виставки)?

7. Чи були давньогрецькі Олімпійські ігри «інклюзивними» для своєї епохи? Проаналізуйте механізми ексклюзії (жінки, «варвари») та порівняйте їх із сучасними дискусіями про різноманіття в спорті.

8. Що символізувала нагорода переможця — оливковий вінок (котіно)? Як ця символіка контрастує з комерціалізацією нагород у сучасному спорті?

9. Як аскетизм у підготовці давньогрецьких атлетів (дієта, заборона статевих стосунків) пов'язаний із філософською концепцією арете? Чи можна виявити подібні елементи у сучасній спортивній культурі?

10. Аргументуйте, чи є сучасні Олімпійські ігри «спадкоємцями» давньогрецьких за духом чи лише за назвою. Зробіть акцент на конфлікті між ідеалами (мир, братерство) та реальністю (бойкоти, корупція, комерціалізація).